

Bahçesaray Köleleri (17.-18. Yüzyıllar)

Ahmet Nezihi Turan*

zet: XVII.-XVIII. Yüzyıllar arası Bahçesaray (Kırım) kölelerini konu edinen bu çalışma kölelik tarihi incelemelerine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Kaynaklarımız *Kırım şer'iyye Sicilleri*'nin 1680-1742 yıllarına ait payitaht Bahçesaray'ın 62 yıllık döneminin tereke kayıtlarıdır. Bu devreyi ihtiva eden 10 Sicilin analizi yapılmıştır. Bunlar gruplandırılmış ve terekeli kişi başına düşen köle sayıları ile ilgili diğer bilgiler değerlendirilmiştir. Buna göre: a. Toplam 1121 terekeden 290'ında köle kaydı vardır; o halde kayıtlı her dört kişiden birinin kölesi/köleleri olduğu anlaşılmaktadır. b. Dönemin başlangıcında kayıtlı 93 kişiden 48'inin kölesi vardır ve toplam köle sayısı 312'dir. Kayıtlı her iki kişiden biri köle sahibidir. Kayıtlı kişi başına 6,5 köle düşmektedir. c. İkinci defterde kayıtlı 83 kişiden 48'inin kölesi var. Kayıtlı 1,7 kişiden biri köle sahibi. Toplam köle 277. kayıtlı kişi başına 5,7 köle. d. cnc ve dördüncü defterde kayıtlı toplam 282 kişiden 46'sının kölesi var. Toplam köle 171. e. Beşinci defterde kayıtlı 139 kişiden 50'sinin kölesi var. Toplam köle 222. f. Altıncı, yedinci ve sekizinci defterlerde kayıtlı toplam 405 kişiden 72'sinin kölesi var. Toplam köle 239. g. Dokuzuncu defterde kayıtlı 90 kişiden 23'ünün kölesi var. Toplam köle 74. h. Dağınık onuncu defterde kayıtlı 29 kişiden 4'nn kölesi var. Toplam köle 5. b.-c. Grubu devrenin 8 yıllık ilk dönemi, d.-f. Grubu 10 yıllık ikinci; yalnız f. 5 yıllık cnc dönemi olarak değerlendirilebilir. g. Orneği devre süresinde bir yıla ait fikir vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Bahçesaray, kölelik, şer'iyye sicili, tereke.

Kırım/Bahçesaray örneğinden hareketle kölelik tarihi araştırmalarına katkıda bulunmayı amaçlayan bu incelemede, köleliğin, mevcut literatürde eksikliği hissedilen iki boyutu üzerinde durulacaktır. İliki sayısal veriler ve bunların analizidir. İkincisi köleliğin yalnız tarihsel bir olgu, geçmişe ilişkin bir fenomen olup olmadığının sorgulanmasıdır. Yöntem olarak bugünden geçmişe gidişin tercih edilmesi; önce sorguyla başlanması, araştırmaya şahsı gözlemlerin yol açmış olmasındandır.

* Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü / KIRIKKALE
anezhituran@gmail.com

Kırım Devlet Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi Türkoloji Bölümünde iki öğretim yılı (2000-2002) derslerine girdiğim bazı öğrencilerimin mezun olduktan sonra çalışmak üzere İstanbul'a geldiklerini öğrenmiştim. Gelişlerine bazı ajanslar aracılık etmişlerdi. Bunlar onlara ev hizmetleri ve çocuk bakıcılığı gibi işler buluyorlardı. Varlıklı muhitlerden gelen insanlar ajans bürolarına uğrayıp bu genç kızlardan seçim yapıyorlardı.

Geçici olarak kaldıkları bir takım yerlerden çağınıyorlar; seçiciler, sıraya dizilen kızlardan boyuna posuna, endamına, dişlerine vs. bakarak, beğendiklerini alıyorlardı. Bana bunları anlatan eski öğrencilerimden biri (burada adı Ayşe olsun) “Altın dişim olmadığı için şanslıyım, meğer Türkiye’de çoğu insan hiç hoş karşılamıyormuş, bir hafta içinde hizmetçilik işi buldum,” demişti. Bazı sorular da sormuşlar, ama elemelerde fizikî özellikler öncelikliymiş. Ayşe’ye geçen yıl yine rastladım. On yaşına kadar Sovyet insanı olarak, sonra da aynı minvalde devam eden eğitimle asıl dili (ana dil’i, anadil’i değil) Rusçaydı. Ailesi aslen Kırım’ın sahil kesiminden olduğu için Tatarcası çok zayıf, üniversitede ek dil olarak aldığı Türkçesi de kırık döküktü zaten. Artık Laleli’de Rus müşterilerin rağbet ettiği bir mağazada tezgâhtar olarak çalışıyordu. Biraz daha para biriktirip Kırım’a dönmek niyetinde olduğunu, en azından Bahçesaray yakınlarındaki köyünde bir ev yaptırmak istediğini anlatmıştı. Türk sevgilisinin kendisine karşı ciddi olmadığını da bir gelecek endişesi olarak ilave etmişti.

Ayşe’ye/Ayşeler’e ithaf edilen bu yazı, ‘bir modern kölelik muamelesi’ veya ‘köleliğin modernizasyonu’ gibi ucu kaçırıldığında derhal abartıya kaçacak bir kurumsal sürekliliğe işaret etmek maksadıyla değil, bir toplumsal-ekonomik kurum olarak köleliğin Bahçesaray’da bir zamanlar nasıl işlediğini anlamak gayesiyle kaleme alınmıştır. Süreklilik duygusu veren Ayşe’nin hayatından aktarılmış kesit, tarihçide, geçmiş devirlerdeki kölelik işlemleriyle ilgili çağrışımlar yaptığı içindir. Ayrıca, *Uygarlık Süreci*’nin yazarı ünlü eserine Holbach’ın *Système Sociale*’inden (1774) alıntılattığı bir epigrafla başlar (Elias 2005: 5): “Uygarlık... henüz tamamlanmamıştır.” Öyleyse, uygarlık bir süreç ve henüz tamamlanmamışsa, süreklilik fikrine de iltifat etmek yanlış olmaz. Nitekim konuya girerken Ayşeler’in de hesaba katılması bu yüzdendir.

Osmanlı İmparatorluğunun esas köle kaynağı Kırım başta olmak üzere kuzey ülkeleriydi. Bugün neredeyse hemen aynı ülkelerden, o ülkelerin Sovyet sonrası şartlarının içinden, çok sayıda insan, özellikle genç kızlar birçok başka ülke gibi Türkiye’ye de aktı. Geçmişte savaş şartlarının esirleri, bir bakıma, bugünün “barış” şartlarındaki modern kapitalist düzenin esirlerine benzetilebilir. Bu belki de “Hepimiz kölelerin –ya da köle sayılabileceklerin soyundan gel[diğimiziz]” içindir (Zeldin 2003: 17). Bu çerçevede Zeldin’in (2003: 21) kölelik tarihinden çıkardığı sonuç, özgürlüğün yasalarla güvence altına alınabilecek, yalnızca haklarla ilgili bir mesele olmadığıdır. Esarete çok önemli

değişimler var, şüphesiz. Değişimin mahiyeti, bir o kadar da muhtevası üzerine yapılacak araştırmalar, ancak başta tarih ve sosyal bilimler olmak üzere birçok alanın işbirliğiyle, daha anlamlı sonuçlar ve yorumlar verebilir.

İnsanların doğuştan hür ve eşit olduklarının bir tabii hukuk prensibi sayılması ve bunun pozitif hukuk kuralı haline gelmesinden önceki çağlarda Kırım'a köle yağardı. Bu yağışın zaman zaman sağanak şeklini aldığı anlaşılıyor. Antik çağdan XV. yüzyıla uzanan dönemleri bir kenara bırakıp Kırım'ın Osmanlı asırlarına, Osmanlıların "kuzey meseleleri"ni Tatarlara havale etmesinden sonraki döneme (Bartl 1998: 307) bakıldığında yer yer yağıştaki yoğunlaşma hemen göze çarpmaktadır. Yerler, imparatorlukta nasıl İstanbul ise, hanlıkta da Bahçesaray'dır (Spuler 1954: 893-4). Osmanlıların artık Tatarların etrafa gözü kara saldırılarını kontrol edemez hale geldiği 17. yüzyıl ve takip eden dönemle birlikte de (King 2008: 148) bilhassa Bahçesaray'da bir köle patlamasından söz edilebilir.

On yedinci yüzyıl, insan bilincinde değişim ('modern insan bilincinin oluşumu' diye de okunabilir) dönemiydi. Kişi dış dünyayı algılamakta verili gerçeklik yerine zihin kavramlarıyla dış dünya arasındaki ilişkiye bakıyordu giderek. Başka bir dünyanın mümkün olabileceğini düşünüyor, eyleme geçiyor ve o dünyayı inşa etmeye başlıyordu. Bu yeni dünyada artık kölelik olmamalıydı. Tarihin bu döneminde, 17. yüzyıldan günümüze, bir matematikçinin çarpıcı açıklamasıyla bilim "geçmiş zamanlardan kalma beş elementin her birinin, yani Toprak, Su, Ateş, Hava ve Esir'in gizemini çözmüştü" (Guillen 2001: 5). İstanbul esir pazarının 1846'da kapatılmış olması (Erdem 2004: 13) ise çözümlenme uygulaması arasında ne kadar uzun bir süre geçtiğini anlamaya yeter. Sonunda, Ayn Rand'ın şık ifadesiyle "Uygarlık, insanı insanlardan azat etme süreci[ydi]" ama, bilinç bu noktaya birkaç yüzyılda geldi. Kölelikte patlamanın bilincin geldiği yere denk düşmesi, paradoksal görünmekle birlikte, bilincin keşiflerine karşılık olarak eski dünyanın kendini koruma direncinin artışı başka birçok örnekte de sergilenmiştir.

Ekonominin kuralı mal fazlasının ihracını gerektirir. Kırım Hanlığı gibi ekonomisi zaten esas olarak köle ticaretine dayanan ülkenin "mal-i nâtik" (konuşan mal) denen köleleri dış ticaretin belli başlı konusu yapması kaçınılmazdır. Esirler, orta ve batı Avrupa içleri ile Kafkaslara yönelik olanları da dâhil etmeyi ihmal etmemek kaydıyla, daha çok kuzeye, Ukrayna ve Rusya'ya yapılan akınlarda elde edilmektedir. Hanlık tarihinde 1699'a kadar Ukrayna'ya yapılan bu tür 164 akın tespit edilmiştir ve sadece 17. yüzyılın ilk yarısı için, Ukrayna ve Rusya topraklarından esir alınanların sayısı en az 200 bin olarak hesaplanmaktadır (Pritsak 1999: 256; Khodarkovsky 2002: 22). Yahut benzer bir kayda göre kuzey bozkırında ilk Tatar akınının tarihi olan 1468'den 1668'e kadar, 220 yıllık sürede, 65 akın yapılmış ve XVII. yüzyıl

sonuna kadar Tatar akıncılar köle olarak satacakları esirleri sağlamak için hemen her yıl kuzeydeki Slav köylerine akınlar düzenlemişlerdir. King (2008: 141) 1500-1650 arasında Karadeniz üzerinden ticareti yapılan köle sayısını “muhtemelen” yılda on bin olarak vermekte; İnalçık (2003: 7) sadece 1606-1617 seneleri arasında Rusya’dan 100 bin esir alınarak çoğunun Kefe yolu ile Anadolu’ya sevk edildiğinin hesaplandığını belirtmektedir. Slav tarihçiler bu olayları hüznle tasvir ederler. Hatta esir toplanan ülkeler, konusu Tatarlara esaret olan mühim bir edebiyata sahiptirler (Fisher 1980: 23).

Esirlerin önemli bir kısmı dışarı satılırdı. Sevk ve satış işlemleri, kısaca köle ticareti, Kırım bağlamında da hatırı sayılır derecede incelenmiştir (İnalçık 1994: 283-5). Burada onlara değil, iç ticarete konu olan ihraç fazlası ürüne, Bahçesaray’da alınıp satılan; yaşayan, çalışan, duyan, düşünen, azad edilen, edilmeyi isteyen, edildiğini ispata çalışan, halinden memnun olan, şehrin toplumsal-ekonomik hayatına (Yılmaz 2008: 244-7) karışan... kölelerin durumuna bakılacak.¹ Ve ileride bir başka yazıda da çıkan sonuçlarla modern kölelik karşılaştırması yapılmaya çalışılacak. Diğer bir deyişle amaç, 17.-18. yüzyıl şer’iyye sicillerine bakıp, ‘geçmişte Bahçesaray’ örneğinden hareketle köleliğin bir toplumsal fenomen olarak bize hangi verileri sunduğunu tespit ve hipotetik süreklilik önermesini sına denemesi olacak.

İslâm hukukunun cari olduğu gibi diğer memleketler gibi Kırım’da da uygulamanın “açık kölelik” sistemine göre işlediğini unutmamak gerekir. Bu, köleliği daimî, mutlak kabul eden “kapalı kölelik”ten temelde farklılık gösterir (Erdem 2006: 14-5). Sistemin açıklığı köleliği süreye (bir kabul, hukukî statü ve gelenek olarak), yedi yıla bağlamış olmasından kaynaklanır. Hem toplumsal hayatın hem de siyasî toplumun köle emeğine entegre toplum modelini içselleştirmiş olması her iki sistemde de ihtiyacı süreklileştirir. Fark, kapalı olanda iç kaynağın kendini yeniden üretmesine elverişli olmasına mukabil, açık olanın dışa bağımlılığa “mahkûmiyet”indedir. Hele dengeleyebilecek başka kaynaklardan mahrumiyet de söz konusuysa, ekonomi bu sebeple köle ticaretini mecburiyete dönüştürmüşse, sistem açıldıkça açılır. Kırım’da bu böyledir. Arzın fazlalığı durumunda da ihraç fazlası *nâtık mal*, tıpkı *sâmit mal* (konuşmayan mal; eşya, emtia, hayvan) gibi iç piyasaya sürülür ve orada tüketilir. ‘Bahçesaray Köleleri’ derken de kastedilen budur.

Sürekli seferlerde, akınlarda olan Tatarların, memleketlerinde, evlerinde, tarla ve bahçelerinde çalışacak kölelere fazlasıyla muhtaç oldukları açıktır. Evliya Çelebi Kırım’daki 24 kadılıktaki esirlerin kaydedildiği 1666 tarihli bir defterden onlara ait sayılar verir. Buna göre toplam rakam bir milyon üzerindedir: 200 bini Han’ın malı olmak üzere 600 bin erkek (*kazak*), 122 bin kadın, 100 bin kız ve 200 bin erkek çocuk (Çelebi VIII, 2003: 14)². Dediklerinden ihtiyat payı düşülmesi âdet olmuş, mübalağası dile dolanmış

Çelebi'nin, defter ve tahrir meselelerine aşinalığını, titiz kayıtlarını da unutmadan işte bu kölelerin hallerinden bazı örnekler verilecek. Ama önce elimizdeki verilere bakalım.

Dayanak noktamız *Kırım Şer'iyye Sicilleri*'nin (Turan 2003) 1680–1742 yılları arasındaki 62 yıllık devrede payitaht Bahçesaray defterlerinde kayıtlı terekelerin taranması sonucu elde edilen bilgilerdir. Bu devreye ait 10 defter incelenmiştir. Buna göre: a. Toplam 1121 terekeden 290'ında (yıl 1680–1742, sicil no. 23a–60) köle kaydı vardır; o halde ölümleri şu ya da bu sebeple tereke defterlerine kaydedilmiş her dört kişiden birinin kölesi/köleleri olduğu anlaşılmaktadır. b. Dönemin başlangıcında (yıl 1680–84, n. 23a) kayıtlı 93 kişiden 48'inin kölesi vardır ve toplam köle sayısı 312'dir. Ölümü kayda geçmiş her iki kişiden biri köle sahibidir. Kişi başına 6,5 köle düşmektedir. c. İkinci defterde (yıl 1685–88, n. 27) 83 kişiden 48'inin kölesi var. 1,7 kişiden biri köle sahibi. Toplam köle 277. Kişi başına 5,7 köle. d. Üçüncü ve dördüncü defterde (yıl 1726–28, n. 53, 54) toplam 282 kişiden 46'sının kölesi var. Toplam köle 171. e. Beşinci defterde (yıl 1727–31, n. 55) 139 kişiden 50'sinin kölesi var. Toplam köle 222. f. Altıncı, yedinci ve sekizinci defterlerde (yıl 1731–36, n. 56, 57, 58) toplam 405 kişiden 72'sinin kölesi var. Toplam köle 239. g. Dokuzuncu defterde (yıl 1737, n. 59) 90 kişiden 23'ünün kölesi var. Toplam köle 74. h. Dağınık onuncu defterde (yıl 1736–42, n. 60) 29 kişiden 4'nün kölesi var. Toplam köle 5.

b.-c. Grubu devrenin 8 yıllık ilk dönemi, d.-f. Grubu 10 yıllık ikinci; yalnız f. 5 yıllık üçüncü dönemi olarak değerlendirilebilir. g. Örneği devre süresinde bir yıla ait fikir vermektedir.

İlk iki dönemdeki köleler, köle sahipleri ve kişi başına düşen köle sayısında paralellik vardır. Üçüncü dönemde köle sahibi, köle adedi ve kişi başına düşen köle sayısında azalma görülmektedir. Değişimi aksettiren iki defter e. sicili ile f. grubunun ilk sicilidir (yıl 1731–33, n. 56) Birincisinde 50 köle sahibine ortalama 4,5 köle düşerken ikincisinde 78 kişiye 3,3 köle düşmektedir. Eğilim düşüş yönündedir. 1736'da Potemkin'in Kırım'ı işgali, Bahçesaray'ı tahrip ve yağması (Karatay 1991: 482) bu düşüşte etkili olmuş olmalıdır. Başka sebeplerin ayrıca incelenmesi gerekir elbette.

Kırım köleli bir toplumdur. Yukarıda belirtildiği üzere, diğer Müslüman ülkelerde olduğu gibi burada da açık kölelik sistemi (Watson 1980) uygulanmaktadır. Kuzey ülkelerinden esir alınanlar Kırım yarımadasını ana kıtadan ayrıran Orkapı'da ilk tasnife tâbi tutulurlar. Bu genel/kaba bir tasniftir. Ardından ince tasnife geçilmektedir. Kölelerin gruplandırılmasında piyasa değeri, istihdamda talep edilen iş kolları belirleyicidir. Esasa ilişkin değerlendirme dört başlıkta toplanabilir:

1. Cinsiyet: “Abd”/köle ve “Cariye”
2. Milliyet: Kuzey ülkelerinden Rus, Ukrayn başta olmak üzere muhtelif.
3. Yaş: Muhtelif
4. Fizik: Köleler için tamlık, sağlamlık, kuvvet, beceri vs. Cariyeler için gençlik, güzellik vs.

“Kınalı-zâde’ye göre [16. yüzyıl; Çelebi 1248’den], Ruslar, şekil güzelliği ile tanınırlar; ekseriyetle beyaz tenli/renklidirler; sanata kabiliyetli, letâfer sâhibi kimselerdir; efendilerine hizmet ve itaat etmekle tanınmışlardır; bu sebeple köle ve hizmetçi olarak kullanılmağa uygundurlar. Ancak az ibâdet ederler; salâhları azdır, sebepsiz yere sâhiplerini çok çabuk terk edip kaçarlar...” (Unan 2006: 306).

Bir cariyenin kıymetini belirleyen asıl faktör genç ve güzel olması, fiziki kusur bulunmamasıdır. Milliyet hemen ardından gelmektedir. Rus tercih sebebidir. Rus bir de genç kız ise “â'lâ” sayılır. Nitekim pazarda talep Ruslaradır. Köleliği zenginlik ve başarıya giden en pratik yol olarak düşünen ve satın alınma isteği olan potansiyel köleler (King 2008: 142) arasında ilk sırada gelenler Ruslardır zaten. Zeldin (2003: 20) Rusça’da iş, çalışma anlamına gelen *rabota* kelimesinin *rab* (köle) kelimesinden türediğine dikkati çeker. Bir Rus’la tanışırken ona nerede çalıştığını sorduğunuzda –Batı transkripsiyonunda: *Gde vvy rabotayete?*; Türkçe’ye en yakın: *Gde vî rabotayete?*- aslında nerede kölelik etmekte olduğunu sormuş olursunuz. O halde Sovyetlerin dağılmasından sonra bugün de zenginlik ve “başarı”ya benzer yoldan gitmek isteyen, gelecek umudu gördüklerine -meselâ Türk gençlerine- kapılanmak isteyen Rus kızlarının, kendilerini satıyorlar diye kınanmalarını bir tarafa bırakalım ama, neden pratik zekâlarını küçümsüyoruz ki.

Hilebaz esirciler de o devirde hangi milletten olursa olsun her kızı “Rus” diye -Ruslar belki de yalnız güzel oldukları için değil başarılı olmak için çalışkan da olmak gerektiğinin farkında olduklarından- hileli satmaya kalkmaktadırlar. İşte birkaç örnek: Ahmet 46 altın sayıp Rus bildiği bir “döke” (ergen genç kız) alıyor. Ama kız Boğdanlı olduğunu “itiraf” ediyor. Tabii Ahmet’in ilk işi satışın iptalini istemek. Keza *Safranbolulu* Hacı Hasan aynı fiyata aldığı kızın, *Konyalı* Muslu Beşe aynı tercihle aldığı cariyenin Boğdanlı çıkması üzerine aldatıldıklarını beyan ile dava açıyorlar. Öyle ya, o kadar parayı “Rus” diye saymışlardır. Bu arada Rusla Boğdanlı tefriki biraz zor anlaşılabilir. Bunun dışında görünen veya sonradan anlaşılabilir “özür”ler (hamile olduğunun anlaşılması, bâkire çıkmaması, muhtelif hastalıklara müptela olmak –“tuzlu balgam” gibi, vücudunda çıkan bir araz vs.) kıymetin düşmesine, iadeye, dava konusu olmasına sebep teşkil etmektedir. “Özür” tespitinde kadınlar (“taife-i

nisâ”) bilirkişi görevi yapmaktadır. Verdikleri rapora göre değer düşürülebilir, satış iptal edilebilir, tâcire yaptırım uygulanabilir.

Bazı kölelerin tarif ve tasvirlerine bakalım; görüleceği gibi fizikî özellikler tarife yeterli olmadığında kılık kıyafet açıklamaları da yapılıyor. Bunlar da ayrıca değerlendirilmelidir.

1. Orta boylu, sarışın, gök gözlü, açık başlı, sivri burunlu *Rus* gulam.
2. Uzun boylu, koyun elâ gözlü, çatık kaşlı *Müslim* gulam.
3. Sarışın, sarı sakallı, sivri burunlu, gök gözlü, beyaz aba kalpaklı, köhne mavi zıbnlı, köhne çakşırlı, kahverengi yün kuşaklı Peter nam *kazak*.
4. Yeşil kalpaklı, çal sakallı, gök gözlü, ak cepkenli, aba kalpaklı, *Nemçe* kazak.
5. Sarışın, sivri burunlu, koyun gözlü, sarı bıyıklı, *terrâş* (tırışlı) kazak.

Birkaç da cariye örneği:

1. Orta boylu, sarışın, açık kaşlı, gök gözlü, sivri burunlu Maruşka nam *Rus* cariye.
2. Sivri burunlu, gök elâ gözlü, açık kaşlı, sarışın ve alçak boylu *Rus* cariye.
3. Uzun boylu, kara yüzlü, açık kaşlı, koyun elâ gözlü *Acem* cariye.

Bu arada yaşla ilgili bazı terimleri de verelim:

“Pavli nam *ihtiyar kazak*”

“*Küçük döke*”, “*Dökecik*”, “*Küçük câriye*” (12–18 yaşlarında kız)

“Maruşka nam *ihtiyâr câriye*”

“*Kart marya*”

“*Marya*” (orta yaşlı kadın)

“*Gulamçe*”, “*Çora-i sagîr*” (8–12 yaşlarında erkek)

“*Çora*”, “*Gulam*” (12-18 yaşlarında erkek)

Sonuç olarak; dünü bugüne bağlayan talepler, değişen şartlar, değişmeyen gerçekler çerçevesinde tarihinin yalnız düne değil bugüne de bakması gerektiği bir defa daha anlaşılıyor. Bundan sonra yapılması gereken; kölelerin gündelik hayat içindeki rollerine ayrıntılı bakmak, belgelerin ve onların izin verdikleri ölçüde kölelerin hayatlarına dâhil olacak bir tarih kurgulamak, efendi-köle problemiğine/diyalektiğine daha derinden eğilmek ve değişiminin dinamiklerini süreç içinde aramak olacak.

(*Bu arada Ayşe ne yaptı acaba?*)

Açıklamalar

1. Yaklaşık aynı dönemde Kırım'daki bir başka şehir –Karasupazar- üzerine yapılmış bir çalışmada da (Özdem 2006) Karasu köleleri dikkatle incelenmiştir.
2. Evliya Çelebi'nin Kırım'a dair temel bilgileri daha sonraki bütün araştırmacıların başlangıç noktasıdır. Buna Seyahatnâme'nin ilgili bölümünün notlandırılmış Rusça çevirisi (Bakhrevskiy 1999) de dâhildir.

Kaynakça

- Bartl, Peter (1998). "17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu". Çev. Kemal Beydilli. *İlmî Araştırmalar* 6. İstanbul: 301-330.
- Bahrevskiy, E. V. (1999). *Kniga Putesestviya. Turetskiy Avtor Evliya Çelebi O Krıme (1666-1667 gg.)*. Simferopol: Krımskoye Otdeleniye Institutu Vostokovedeniya Natsionalnoy Akademii Nauk Ukraini.
- Çelebi, Evliya (2003). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi VIII*. (Haz. S. A. Kahraman, Y. Dağlı, R. Dankoff.) İstanbul: YKY.
- Çelebi, Kınalı-zâde Ali (1248). *Ahlâk-ı Alâ'î*. Bulak (Kahire): Bulak Matb.
- Elias, Norbert (2005). *Uygarlık Süreci*. I. Çev. Ender Ateşman. İstanbul: İletişim Yay.
- Erdem, Y. Hakan (2004). *Osmanlıda Köleliğin Sonu 1800-1909*. Çev. B. Tırnakçı. İstanbul: Kitap Yay.
- _____ (2006). "Mağdurlar Vadisi Osmanlı ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik". *Virgöl* 93 (Mart). İstanbul: 12-18.
- Fisher, Alan W. (1980). "Kırım Tatarları-IV". Çev. E. B. Özbilen. *Emel* 120. Eylül-Ekim: 22-31.
- Guillen, Michael (2001). *Dünyayı Değiştiren Beş Denklem*. Çev. G. Tannöver. Ankara: TÜBİTAK Yay.
- İnalçık, Halil (1994). "The Otoman State: Economy and Society". *An Economic and Social History of Ottoman Empire 1300-1914*. (ed. H. İnalçık ve D. Quataert). içinde. Cambridge: Cambridge University Press; 9-409.
- _____ (2003). *Türk-Rus İlişkileri (1492-1700)*. Ankara: Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yay.
- Karatay, Zafer (1991). "Bahçesaray". *TDV İslâm Ansiklopedisi IV*. İstanbul: 482-483.
- King, Charles (2008). *Karadeniz*. Çev. Z. Kılıç. İstanbul: Kitap Yay.
- (KKS) Kırım Kadı Sicilleri, İsmail Gaspıralı Kütüphanesi Yazmalar Bölümü. Simferopol: No: 23a, 27, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60.
- Özdem, Zeynep (2006). *Kırım Karasubazar'da Sosyo-Ekonomik Hayat (17. Yüzyıl Sonlarından 18. Yüzyıl Ortalarına Kadar)*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi SBE Tarih Ana Bilim Dalı. yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Pritsak, Omeljan (1999). "İlk Türk-Ukrayna İttifakı". Çev. Kemal Beydilli. *İlmî Araştırmalar* 7. İstanbul: 255-284.

- Spuler, B. (1954). “Bâghçe Sarây”. *The Encyclopaedia of Islam* (new edition). I. Leiden: 893-894.
- Turan, Ahmet Nezih (2003). “Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Hakkında Notlar”. *Türk Kültürü İncelemeleri* 9. İstanbul: 1-16.
- Unan, Fahri (2006). “Bir XVI. Yüzyıl Yazarının Zihniyet Dünyasında Milletlerin İmajları”. *Türk Modernleşme Tarihi Araştırmaları Sempozyumu. 14 Mayıs 2005. Bildiri ve Makaleler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yay; 292-312.
- Watson, J. L. (1980). “Slavery as an Institution. Open and Closed Systems of Slavery”. (Ed.) J. L. Watson. *Asian and African Systems of Slavery*. Oxford U.P.: 1-15.
- Yılmaz, Fehmi (2008). “18. Yüzyılda Kırım Hanlığı'nın Başkenti: Bahçesaray”. (Ed.) E. Özvar. A. Bilgin. *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yay.
- Zeldin, Theodore, *İnsanlığın Mahrem Tarihi*. Çev. E. Özsayar. İstanbul: Ayrıntı Yay.

Bahçesaray Sicillerindeki Terekelerden Örnekler

I

Şeyh Ali Bik'in Köleleri (KKS 23a, 1680-84: 4-5)

Köleler ve Cariyeler	Değeri (guruş cinsinden)
1. Mâhitab nâm döke	180
2. Derviş nâm döke	180
3. Zülfi(si)yâh nâm döke	180
4. Beşâret nâm döke	200
5. Zâr nâm câriye	180
6. Bağcenân nâm döke	200
7. Hunâ nâm câriye	100
8. Döke nâm câriye	90
9. Şahin nâm çora	120
10. Ayaz nâm küçük çora	120
11. İvan nâm kazak	96
12. Hayke nâm câriye	72
13. Vasil nâm çora	50
14. Hangeldi nâm sagır çora	50
15. Ukaz küçük çora	50
16. Pareske (?) nâm döke	50
17. Gülçiçek nâm döke	50
18. Hamke (?) nâm sagır döke	50
19. Mihan (?) nâm bağcı kazak	50

20. Yürek nâm câriye	50
21. (?) nâm ihtiyar kazak	72
22. Müşerre(f) nâm câriye	82
23. Almah (?) değirmenci kazak	80
24. (?) nâm câriye	50
25. Danlı (?) nâm kazak	60
26. Gül(ba)har nâm câriye	96
27. Pedper (?) nâm sağır çora	14
28. Tımâli (?) nâm küçük çora	100
29. (?)zâr nâm döke	80
30. İvan nâm kazak	60
31. Gülistan nâm câriye	80
32. Esengeldi nâm çoracık	80
33. (?) nâm kazak	80
34. Baygazi nâm çoracık	50
35. Vasil nâm kazak	120
36. Câbike nâm câriye	120
37. Genç Banı (?) nâm câriye, veledi ve dökesiyle	230
38. Nasta nâm câriye	50
39. Bâbike nâm ihtiyar câriye	50
40. (?) nâm câriye	60
41. Lâcek (?) nâm kazak	96
42. Bihay (?) nâm kazak	15
43. Kıyâfet nâm döke	20
44. (?) nâm kazak	96
45. Akkirman'da Ayâze çora	60

II

Beğzâde'nin* Köleleri (KKS 27, 1685-88: 3a)

Köleler ve Cariyeler	Değeri (hasene cinsinden)
1. Değirmenci kazak	20
2. Gülistan nâm câriye	30
3. Esteban nâm kazak	50
4. Esteban'nın mariyesi	40
5. Esteban'nın büyük kazağı	25
6. Esteban'ın sağire kızı	15
7. Esteban'nın sağır çorası	10
8. Gülbeyaz nâm koca câriye	35
9. Vasil nâm çömlekçi kazak	60
10. Gütâyûn nâm koca câriye	40

* Toplam varlığı 1051 hasenedir.

III

Abdülhalim Çelebi'nin** Köleleri (KKS 54, 1620-28: 11a-b)

Köleler ve Cariyeler	Değeri (akça cinsinden)
1. Martin nâm kazak	10.000
2. Rüstem nâm kazak	15.000
3. Humâyûn nâm câriye	7.000
4. Çerkez kazak	800 (?)
5. Kalmuk çora	18.000
6. Çeşmisiyâh nâm câriye	14.000
7. Zerâfet nâm Boğdan câriye, iki sağır kızıyla	35.000
8. Şehbâz nâm kızılbaş gulâm	14.000
9. Dağşâh nâm câriye	1200 (?)
10. Hatice Bânû nâm câriye	16.000
11. Beygeldi nâm kazak câriye	25.000
12. Şemiah nâm câriye, Gonca nâm sağire kızıyla	22.000
13. Gazanfer nâm gulâm	35.000
14. Firûz nâm câriye	35.000
15. Hüseyin nâm gulâm	20.000
16. Muzaffer nâm gulâm	18.000
17. Hasan nâm gulâm	15.000

**Toplam varlığı 675.725 akçadır. Abdülhalim Çelebi'nin bir de Eylence adlı cariyesi varmış, onu istifraş etmiş (cinsel ilişki kurmuş), ondan İbrahim adını verdiği bir oğlu olmuş. Eylence'yi hul' eylemiş (boşamış), İbrahim'i ise sulbî oğlu (kendi soyundan) olarak tescil ettirdiği için mirasından o da hissedar olmuş.

IV

Hacı Giray Mirza'nın*** Köleleri (KKS 55, 1727-31: 42, 43b/2)

Köleler ve Cariyeler	Değeri (akça cinsinden)
1. Yargeldi nâm kazak	10.000
2. Şahnâz nâm câriye	8.000
3. Mercan nâm câriye	8.000
4. Ali nâm gulam	8.000
5. Mâhinev nâm câriye, Zeyneb nâm sağiresiyle	15.000
6. Züleyha nâm sağire câriye	7.000
7. Eglence nâm sağire câriye	8.000
8. Hanım nâm câriye	11.000
9. Bikhân nâm câriye	12.000
10. Merağşâh nâm câriye	15.000
11. Gülçehre nâm câriyenin üçte bir kıymeti	5.000
12. Hasan nâm kazak	15.000

***Toplam varlığı 343.820 akçadır.

V
Bahadır Mirza'nın** Köleleri (KKS 58, 1731-36: 49)**

Köleler ve Cariyeler	Değeri (akça cinsinden)
1. Devletgeldi nâm kazak	21.000
2. Abdullah nâm çora	20.000
3. Ali nâm çora	20.000
4. Esengeldi nâm kazak	10.000
5. İvaz nâm değirmenci	25.000
6. Cihan nâm câriye	15.000
7. Bedhoşan (?) nâm câriye, Hasan nâm çorasıyla <i>Kızı Safiye Sultan'a hâl-i hayatında hibe eylediği 38.055 sim (akça) değerindeki emvâl (toplam tereke miktarına dâhil edilmeyen) arasında şu köleler yer almaktadır:</i>	20.000
1. Hanperi nâm câriye	15.000
2. Nazperi nâm câriye	12.000
3. Fatma nâm câriye	15.000
4. Küçük Fatma	12.000
5. Güllü nâm câriye	12.000
6. Feyyaz nâm çora	11.000

****Toplam varlığı 683.160 akçadır.

The Slaves of Bāghče Sarāy (17th-18th Centuries)

Ahmet Nezihi Turan*

Abstract: This study, which focuses on Bāghče Sarāy (*Bahçesaray*) slaves during the 17th and 18th centuries, aims to contribute to research on the history of slavery. Our sources are the data obtained from the estate registers found in the Bāghče Sarāy capital registers of the Crimean Kādi Registers (*Kırım Şer'iyye Sicilleri*). These cover a 62-year period from 1680 to 1742. In this study 10 registers belonging to this period have been analyzed. It has been concluded from this analysis that : a. Of a total of 1121 registers, 290 contain slave records; this suggests that one person in four owned a slave/slaves. b. Of the 93 people registered at the beginning of the period, 48 own slaves and the total number of slaves is 312. One in two registered persons is a slave owner. The average is 6.5 slaves per person. c. Of the 83 people in the second register, 48 own slaves. One in 1.7 people is a slave owner. The total is 277 slaves. The average is 5.7 slaves per registered person. d. Of the 282 people registered in the third and fourth registers, 46 own slaves. The total is 171 slaves. e. Of the 139 people in the fifth register, 50 are slave owners. The total is 222 slaves. f. Of the 405 people in the sixth, seventh and eighth registers, 72 are slave owners. The total is 239 slaves. g. In the ninth register 23 in 90 people are slave owners. The total number of slaves is 74. h. In the disorganized tenth register 4 in 29 people are slave owners. The total number of slaves is 5. b.-c. group may be regarded as the first 8-year period of the term, d.-f. group as the second 10-year period, and f. alone can be regarded as the third 5-year period. Example g. sheds light on a one-year period of the term.

Key Words: Crimea, Bāghče Sarāy (*Bahçesaray*), slavery, Kādi Register, estate (*tereke*).

* Kırıkkale University, Faculty of Science and Letters, Department of History / KIRIKKALE
anezhituran@gmail.com

Рабы Бахчесарая (XVII-XVIII века)

Ахмет Незихи Туран*

Резюме: Цель данного исследования – внести вклад в историю рабовладельчества на примере рассмотрения рабов Бахчесарая (Крыма) в XVII-XVIII веках. Источником служат записи о наследстве столицы Бахчесарая 62-летнего периода с 1680-го до 1742-го года Крымского реестра судебных решений. Было проанализировано 10 реестров этого периода. Эти данные были сгруппированы и проанализированы сколько количество рабов приходится на одного человека с наследством. Таким образом, установлено, что а) запись о наличии рабов имеется в 290 из 1121 наследств. Из этого следует что рабом/рабами владел каждый четвёртый обладатель наследства; б) в начале периода из 93-х зарегистрированных лиц рабами владели 48, а общее число рабов составляло 312 человек. Каждый второй зарегистрированный имел раба; в) из зарегистрированных во втором реестре 83 человека рабов имеют 48. Каждый 1,7-й имел раба. Общее количество рабов 277. На каждого зарегистрированного приходится по 5,7 рабов; г) в третьем и четвёртом реестре из зарегистрированных 282 человека 46 имеют рабов. Общее количество рабов 171 человек; д) в пятом реестре из зарегистрированных 139 человек 50 имеют рабов. Общее количество рабов 222 человек; е) в шестом, седьмом и восьмом реестрах из зарегистрированных 405 человека 72 имеют рабов. Общее количество рабов 239 человек; ё) в девятом реестре из зарегистрированных 90 человека 23 имеют рабов. Общее количество рабов 74 человек; ж) в разбросанном десятом реестре из зарегистрированных 29 человека 4 имеют рабов. Общее количество рабов 5 человек; группа б-в составляет первый восьмилетний период, группа г-е составляет второй десятилетний период, сама по себе е составляет третий период. Пример из группы ё даёт информацию об одном годе.

Ключевые Слова: Крым, Бахчесарай, рабство, реестр судебных решений, наследство.

* Кырккалинский университет, факультет естествознания и литературы, кафедра истории /г. Кырккале anezihituran@gmail.com